

Калашнікова С.А. Європейська політика модернізації вищої освіти: ключові орієнтири // Вища освіта України. - № 2, 2012. – С. 80-84.

Стаття викладена в авторській редакції (на момент подання до друку)

УДК 378 (1-87) (477)

*КАЛАШНИКОВА Світлана Андріївна,
д.п.н., доцент, в.о. заступника директора з науково-інноваційної роботи та
міжнародних зв'язків Інституту вищої освіти НАПН України*

ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ: КЛЮЧОВІ ОРІЄНТИРИ

Анотація

У статті на основі аналізу базових документів Європейського Союзу висвітлено ключові орієнтири та параметри, що визначають сучасні процеси модернізації Європейського простору вищої освіти. На їх основі автор обґрунтовує необхідність розбудови в Україні наукової та навчальної інфраструктури для професіоналізації управління вищою освітою.

Ключові слова: врядування, інституційна автономія, інституційний профіль, лідерство, модернізація вищої освіти, професіоналізація управління, стратегія розвитку вищої освіти.

Аннотация

В статье на основе анализа базовых документов Европейского Союза освещены ключевые ориентиры и параметры, которые определяют современные процессы модернизации Европейского пространства высшего образования. На их основе автор обосновывает необходимость формирования и развития научной и учебной инфраструктуры для профессионализации управления высшим образованием.

Ключевые слова: правление, институциональная автономия, институциональный профиль, лидерство, модернизация высшего образования, профессионализация управления, стратегия развития высшего образования.

Summary

In the article by analyzing basic documents of European Union it is cleared up key landmarks and parameters which determine current processes of modernisation in European Higher Education Area. On its basis the author grounded necessary to develop in Ukraine research and learning infrastructure for professionalisation of higher education administration.

Key words: governance, institutional autonomy, institutional profile, leadership, modernisation of higher education, higher education development strategy.

Важливою передумовою успішного розвитку інституційної системи будь-якого рівня є чітке усвідомлення ключових орієнтирів руху. Розбудова європейської вищої освіти у цьому ракурсі є прикладом системного розвитку на основі послідовної та зваженої політики, яка спирається на три фундаментальні документи:

- Болонська декларація 1999 р. [1];
- Лісабонська стратегія 2000 р. [2]
- та Стратегія «Європа 2020», прийнята Європейським Союзом у 2010 р. [3].

Основною метою першого із зазначених вище документів стала необхідність зробити європейську вищу освіту «більш конкурентоспроможною та привабливою» [4, с. 10]. Лісабонська стратегія спрямувала європейський простір вищої освіти на розвиток «більш потужної та більш інтегрованої економіки, що базується на знаннях» [4, с. 10], визначивши *тріаду* «вища освіта – дослідження – інновації» як «важливі стовпи процвітаючої Європи» [4, с. 10]. При цьому «економіка знань» (knowledge economy) розглядається як така, що потребує людей із «правильним» набором якостей, до яких віднесено: трансверсальні /

наскрізні (transversal) компетентності, навички для цифрової ери (e-skills), креативність і гнучкість, а також цілісне розуміння сфери, обраної для діяльності [5, с. 2].

Реалізація Стратегії «Європа 2020» розпочалася у березні 2010 року. Цей етап Президент Європейської Комісії Ж.-М. Бароззу назвав «новим початком» для Європи [3, с. 2]. Зазначений документ розглядається як продовження Лісабонської стратегії (2000-2010 рр.) і встановлює три пріоритети – *розумний, стійкий та інклюзивний розвиток* («smart, sustainable and inclusive growth»). Зміст пріоритетів є таким:

- розумність передбачає розвиток економіки, що базується на знаннях та інноваціях;
- стійкість забезпечується більш ефективним використанням ресурсів;
- інклюзивність спрямована на сприяння високому рівню зайнятості населення, соціальному та територіальному згуртуванню (cohesion) [3, с. 5].

Документом також визначено стратегічні показники, які мають засвідчити досягнення успіху у розвитку Європи станом на 2020 рік. До них, серед інших, віднесено такі:

- 75% населення віком від 20 до 64 років мають бути працевлаштованими (у даний час цей показник складає 69%);
- 3% ВВП Європейського Союзу має бути інвестовано у сферу досліджень і розробок (R&D) [3, с. 5].

Для реалізації Стратегії «Європа 2020» визначено сім програмних ініціатив, серед яких:

- «Інноваційний Союз» (The Innovation Union), програма спрямована на розвиток сфери досліджень та інновацій. Реалізація ініціативи розпочалася 6 жовтня 2010 р.

- «Молодь на марші» (Youth on the Move), основною метою цієї програми є сприяння навчальній та професійній мобільності молодих людей. Ініціатива розпочалася 15 вересня 2010 р.

- «Порядок денний для нових навичок і роботи» (An Agenda for New Skills and Jobs), програма призначена на інтеграцію професійної діяльності та освіти. Ініціатива розпочалася у листопаді 2010 р. [4, с. 11].

Нова стратегія розвитку також констатувала чіткі орієнтири щодо модернізації європейської вищої освіти, які, у свою чергу, були деталізовані у документі «Підтримуючи розвиток і професійну діяльність – порядок денний для модернізації європейських систем вищої освіти» («Supporting growth and jobs – an agenda for the modernization of Europe’s higher education systems»), прийнятому Європейською Комісією 26 вересня 2011 р. [5]. Відповідно до цього документу до ключових завдань модернізації європейської вищої освіти віднесено [6, с. 4-12]:

1. Підвищення рівня освітніх досягнень задля забезпечення потреб Європи у випускниках вищих навчальних закладах і дослідниках. Визначено чітку цифру – до 2020 року 40% молодих людей повинні мати завершену вищу освіту.
2. Покращення якості та релевантності вищої освіти.
3. Покращення якості за рахунок мобільності та міжнародної співпраці.
4. Актуалізація «трикутника знань» («knowledge triangle»): зв'язок вищої освіти, досліджень і бізнесу (підприємництва) для досягнення досконалості та регіонального розвитку.
5. Покращення врядування та фінансових механізмів.

Цим же документом до визначальних принципів розвитку вищої освіти віднесено: прозорість, диверсифікацію (різноманітність), мобільність і співпрацю [6, с. 12].

Звернемося тепер до більш детального аналізу тих завдань, які визначені для досягнення заявлених вище цілей модернізації вищої освіти. Зокрема, для підвищення кількості випускників вищих навчальних закладів і дослідників заплановано розробити «чіткі маршрути прогресу» (clear progression routes) для забезпечення переходу від професійної та інших типів освіти до вищої. Ефективним механізмом для цього є зв'язок між національними рамками кваліфікацій (НРК) та Європейською рамкою кваліфікацій (ЄРК) як такий, що

базується на навчальних результатах (learning outcomes). Крім того, передбачається удосконалення процедур для визнання навчання та досвіду, привнесеного ззовні (поза формальної освіти). Важливим завданням для досягнення першої цілі є також розроблення і запровадження національних стратегій для підготовки та перепідготовки достатньої кількості дослідників для Європейського Союзу.

Реалізація другої цілі – покращення якості та релевантності вищої освіти – вбачається, зокрема, шляхом:

- широкого залучення роботодавців та інституцій ринку праці до розроблення та запровадження навчальних програм;
- урізноманітнення моделей і форм навчання (заочна, дистанційна, змішана, модульна тощо);
- використання потенціалу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для забезпечення індивідуалізації навчання, удосконалення методів викладання та дослідження;
- безперервного професійного розвитку персоналу інституцій вищої освіти;
- розвитку програм докторського рівня (PhD) відповідно до Принципів інноваційної докторської підготовки (The Principles for Innovative Doctoral Training).

Додатково зазначимо, що відповідно до планів Європейської Комісії розроблення Рамки європейського дослідницького простору (European Research Area framework) та Принципів інноваційної докторської підготовки (The Principles for Innovative Doctoral Training) заплановано на 2012 рік. Загальними орієнтирами для цього вбачаються: якість докторської підготовки; мобільність дослідників; міжнародна співпраця; розповсюдження, трансфер і використання результатів досліджень; спрямованість на досконалість; міждисциплінарний підхід у дослідженнях; привабливе інституційне середовище тощо [7].

Третя ціль Стратегії модернізації європейської вищої освіти – посилення якості через мобільність і міжнародну співпрацю – спрямована на збільшення

кількості студентів, які завершують вищу освіту закордоном до 20% (вдвічі порівняно з поточним показником) [5, с. 6]. Обґрунтування такої позиції будується на тому, що саме навчальна мобільність допомагає молодим людям підвищити свій професійний потенціал, розвинути соціальні та міжкультурні навички. Крім того, Європейська Комісія констатує: «Приваблення кращих студентів, викладачів і дослідників з-поза Європейського Союзу та розвиток нових форм міжнародної співпраці є ключовими чинниками для покращення якості» [5, с. 6]. До завдань, спрямованих на реалізацію зазначеної цілі, віднесено:

- сприяння інституціям вищої освіти у розбудові навчальної мобільності на більш системній основі та усунення наявних бар'єрів;
- послідовний розвиток відповідних механізмів (ECTS¹, DS², EQF³) для ефективного визнання кредитів і порівнюваності дипломів, привнесених з-за кордону;
- Покращення доступу й умов для працевлаштування та професійного розвитку для студентів, дослідників і викладачів з інших країн.

Наступна ціль – забезпечити реалізацію «трикутника знань» («knowledge triangle»): зв'язок вищої освіти, досліджень і бізнесу (підприємництва, виробництва) для досягнення досконалості та регіонального розвитку – досягається шляхом:

- стимулювання розвитку підприємницьких, креативних та інноваційних навичок у всіх освітніх напрямках і на всіх освітніх рівнях;
- створення більш інтерактивного навчального середовища та інфраструктури трансферу знань (knowledge-transfer infrastructure);
- розвитку різних форм співпраці інституцій вищої освіти з підприємствами;
- системного включення вищих навчальних закладів до процесів розроблення та реалізації локальних і регіональних програм розвитку.

¹ European Credit Transfer and Accumulation System – Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система.

² The Diploma Supplement – Додаток до диплому.

³ The European Qualification Framework – Європейська рамка кваліфікацій.

Останньою у зазначеному переліку європейської Стратегії модернізації вищої освіти, але критично важливою є ціль щодо покращення врядування та фінансових механізмів. Документ зазначає, що на поточний момент інвестиції у сферу вищої освіти Європейського Союзу в середньому складають 1,3% ВВП, що значно нижче у порівнянні зі США (2,7%) та Японією (1,5%) [5, с. 8]. З цього приводу Європейська Комісія констатує: «Виклики, з якими має справу вища освіта, вимагають більш гнучкого врядування та фінансових систем для того, щоб забезпечити баланс між зростаючою автономією освітніх інституцій та їх відповідальністю перед усіма стейкхолдерами» [5, с. 9]. Підвищення ефективності механізмів фінансування передбачає пошук шляхів для диверсифікації фінансових джерел для вищої освіти, ідентифікацію реальних витрат, забезпечення цільових видатків, запровадження результат-орієнтованого бюджетування та ін.

Зростаючий рівень конкуренції та тенденції до результат-орієнтованого фінансування спонукають інституції вищої підвищувати ефективність своєї стратегічної управлінської спроможності шляхом професіоналізації управлінських структур, механізмів, процедур прийняття рішень тощо. Врядування у вищій освіті сьогодні визначається як «багаторівневе» та «з багатьма акторами» (multi-level multi-actor governance) [4, с. 14]. Ключовими складовими такого врядування є інституційна автономія та професійне лідерство. Щодо необхідності посилення інституційної автономії вищих Європейська Комісія ще у 2006 році констатувала: «Інституційна автономія має бути посилена і університети повинні взяти на себе повну інституційну відповідальність перед суспільством в цілому за свої результати. Університети повинні нести відповідальність і підзвітність за свої програми, персонал і ресурси» [4, с. 14]. Інституційна автономія є фундаментом для розбудови та забезпечення більш адаптивного до потреб середовища функціонування та розвитку інституцій вищої освіти.

Розроблення та реалізація індивідуальних інституційних профілів і стратегій інституцій вищої освіти відповідно до обраних місій та орієнтирів

розглядається європейською спільнотою як основа диверсифікації системи вищої освіти, шлях до її ефективного розвитку. При цьому орієнтація на різноманітність обґрунтовується таким чином: «Не існує єдиної досконалої моделі: Європа потребує широкої різноманітності інституцій вищої освіти, і кожна інституція повинна досягати досконалості відповідно до своєї місії та стратегічних пріоритетів. Наявність більш прозорої інформації щодо специфічного профілю та досягнень окремих інституцій дозволить політикам розробляти більш ефективні стратегії для вищої освіти, а інституціям використовувати це для розбудови свого потенціалу» [5, с. 3].

У свою чергу, посилення інституційної автономії, актуальність розроблення та імплементації інституційних профілів та індивідуальних стратегій розвитку вищих навчальних закладів веде до необхідності реалізації системи заходів, спрямованої на професіоналізацію управління у вищій освіті, у першу чергу, шляхом професійного розвитку лідерів:

- «Розвиток стратегічного лідерства та професіоналізованого менеджменту у вищій освіті, а також реалізація сучасної політики управління людськими ресурсами є критично необхідними для розроблення та запровадження інституційних стратегій задля підвищення якості та ефективного використання ресурсів» [4. с. 15].

- «Необхідно підтримувати розвиток стратегічних і професійних лідерів та менеджерів у вищій освіті, гарантувати, що інституції вищої освіти мають автономію для того, щоб обирати свій стратегічний напрям, скеровувати внутрішні течії, спрямовувати ресурси для залучення кращого викладацького та дослідницького персоналу ...» [5. с. 9].

- «Лідерство у вищій освіті та менеджмент повинні бути системно розвинутими та професіоналізованими» [4].

Важливо уточнити, що мова йде саме про *професіоналізоване (professionalised) управління*. Здійснений аналіз дозволяє стверджувати, що професіоналізацію управління слід розглядати як процес, метою якого є удосконалення управління. Останнє ж досягається шляхом: професійної

підготовки управлінців; розроблення, запровадження та модернізації інструментів управління (управлінської інфраструктури); формування світогляду (філософії управління) задля визначення орієнтирів щодо реалізації управління [8, с. 9].

Підсумовуючи, констатуємо, що до основних складових процесу модернізації європейської вищої освіти відносять:

- наявність чіткої стратегії, політики та інструментів модернізації;
- інституційну автономію, інституційні стратегії та профілізацію інститутів вищої освіти (розроблення та імплементацію профілів організацій);
- професійну підготовку лідерів (вищий рівень) і менеджерів (середній рівень) вищих навчальних закладів.

Зазначений перелік формує основу процесу модернізації вищої освіти як «потужного чинника економічного зростання», що за словами Єврокомісара з освіти, культури та молоді А. Вассіліу «відкриває двері для кращих життєвих стандартів і можливостей для людей» [9].

Отже, в умовах сучасних суспільних трансформацій та модернізації вищої освіти особливої актуальності набувають врядування, інституційна автономія та професійне лідерство. У світлі євроінтеграційних перспектив України важливо своєчасно та адекватно реагувати на зазначені виклики. Саме тому зусилля науковців у сфері вищої освіти мають бути спрямовані на пошук і апробацію релевантних моделей, інструментів, методів для формування університетського врядування та інституційної автономії. Результати таких досліджень повинні бути імplementовані у розбудову навчальної інфраструктури для керівників вищих навчальних закладів задля розвитку їх професійної компетентності. Останнє дозволить вітчизняним інституціями вищої освіти та їх лідерам ефективно відповідати на зазначені виклики, при цьому забезпечуючи успішний організаційний розвиток, а отже сприяючи підвищенню якості вищої освіти України та її конкурентоспроможності у Європейському просторі вищої освіти (European Higher Education Area – EHEA).

Список використаних джерел:

1. The Bologna Declaration of 19 June 1999 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/bologna_declaration.pdf.
2. The Lisbon Strategy. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/policies/lisbon/article_72_07_en.htm
3. Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth: Communication from the European Commission, Brussels, 3.3.2010. – COM(2010) 2020 final. – 34 p.
4. Engaging in the Modernisation Agenda for European Higher Education. – Brussels: ESMU, 2011. – 47 p.
5. Supporting growth and jobs – an agenda for the modernization of Europe’s higher education systems. Communication from the European Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, XXX. – COM(2011) 567/2. {SEC(2011) 1063}. – 16 p.
6. Supporting growth and jobs – an agenda for the modernization of Europe’s higher education systems. – Luxemburg: Publications Office of the European Union, 2011. – 26 p.
7. Best practice based Principles for Innovative Doctoral Training. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dfg.de>.
8. Калашнікова С.А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки управлінців-лідерів в умовах сучасних суспільних трансформацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: 13.00.06 – теорія і методика управління освітою / С.А. Калашнікова; ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України. – К., 2011. – 36 с.
9. Modernization and employability at heart of new higher education reform strategy. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.europe.eu>.